

Марија Ђорић

Институт за политичке студије, Београд

СОКОЛСТВО И МЛАДА БОСНА*

Сажетак

Рад се бави истраживањем везе која је могла постојати између Младе Босне и соколства, пре свега у контексту спровођења Сарајевског атентата. Ауторка је дошла до закључка да су многи припадници Младе Босне у исто време били и чланови соколског покрета, а неки од њих попут Михаила Јовановића, Вељка Чубриловића и Данила Илића су и директно учествовали у спровођењу Сарајевског атентата. Направљена је дискрепанца између Сокола (као фискултурног покрета који је у позадини имао идеју панславенства и тајног војног организовања) и Младе Босне, која у својој основи није могла бити оквалификована као организација, нити као покрет, већ је представљала скуп различитих хетерогених кружока. Компаративном анализом идеологија Младе Босне и Сокола, утврђено је да су се њихове идеје и циљеви и у великој мери подударали али се могу наћи одређени елементи који праве дистинкцију међу њима, попут метода деловања, начина организовања, структуре и односа према начину словенског уједињења.

Кључне речи: Млада Босна, Соколи, соколство, Сарајевски атентат, спорт, Први светски рат, национални идентитет, насиље, идеологија

1. НАСТАНАК И РАЗВОЈ СОКОЛСТВА

Соколство представља специфичан друштвенополитички феномен који се рађа међу словенским народима на просторима

* Рад је настао у оквиру научно-истраживачког пројекта „Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција“ (евиденциони број 179009), финансираном од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Аустроугарске монархије у 19. веку. Створено најпре као друштво за неговање физичке културе, соколство је имало много ширу и значајнију димензију, а то је ослобођење и уједињење Словена.

Иако су чинили више од 45 % укупног становништва,¹⁾ словенски народи су у „жуто-црној монархији“ били обесправљени и незадовољни својим положајем. Оковани ропством у „тамници народа“, како су иначе називали Аустроугарску монархију, Словени су у соколству видели шансу да реализују дугоочекивани сан о слободи. Ако је тачна она Хегелова мисао да се историја може схватити као напредовање свести о слободи²⁾ онда се стварање првог Сокола³⁾ у Чешкој 1862. захваљујући Мирославу Тиршу, може сматрати значајним историјским тренутком колективног освешћивања у борби за слободу словенских народа. Формирањем чешког Сокола, Тирш је створио узор према коме ће се даље развијати модел соколства и у осталим словенским земљама.

Оно што је преобладајуће утицало на развој соколске идеје, јесте чињеница да Словени у Аустрији и Мађарској нису имали право да се организују у војне формације, те су кроз гимнастичко-спортска друштва (каква су била соколска) видели легалну варијанту за реализацију национално-ослободилачке борбе.⁴⁾ На сличан начин соколство одређује и Џон Ламп (*John Lampe*): „Соколи су представљали организацију која је комбиновала масовне физичке вежбе у милитарном духу, спојене са либералним, националистичким и панславенским идејама, а све у циљу отпора германизацији која им је претила у Аустроугарској монархији“.⁵⁾

Да би се разумела суштина деловања и постојања соколства, потребно је направити дистинкцију између стварног и прикривеног циља овог покрета.⁶⁾ Наиме, Соколи су званично тежили

1) Према: *Austro-Magyar Judicial Crime: Persecutions of the Yugoslavs, (political trials 1908-1916)*, The Yugoslav Committee in North America, Chicago, 1916, стр. 5.

2) Видети: Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Filozofija povijesti*, Zagreb, Naprijed, 1996.

3) Идеју да овај гимнастички национално-ослободилачки покрет назове именом „сокол“, Тирш је добио од Тонера који је био инспирисан српском народном поезијом (преко Вука Караџића). Наиме, Тонер је приметно да се у свим српским народним песмама за неког ко је одважан, храбар и борбен користи назив „сокол“, сматрајући да ће ово име кореспондирати са вредностима и циљевима новонасталог покрета.

4) Видети више о томе у: Никола Жутић, *Соколи*, Angrotrade, Београд, 1991, стр. 5.

5) John Lampe, Mark Mazower, *Ideologies and national identities: the case of twentieth-century Southeastern Europe*, Central European Univ. Press, Budapest, 2004, стр. 87.

6) Соколски покрет ће се касније трансформисати у чврсте организације широм словенских земаља – соколска друштва. Видети више о томе у: Никола Жутић, *Соколи*, нав. дело, стр. 42-63.

стварању гимнастичког панславенског покрета који је фаворизовао античку крилатицу *mens sana in corpore sano*, али је осим рада „на здравом телу и духу“ заправо, у бити представљао врсту војничке припреме омладине за борбу против аустроугарских власти. То се види по вежбама које су се практиковале у соколанама,⁷⁾ а које су осим гимнастике, подразумевале и вежбе са елементима војне обуке као што су стројеве вежбе, стрељаштво, коњички спорт и сл.

Идеологија соколства је била првенствено либерално-грађанска, са јаким упливом народноослободилачке борбе. На развој соколског покрета је снажан утицај имала и Француска буржоаска револуција, што се види не само по либералној идеологији која им је била заједничка, већ и по геслу које су Соколи преузели од француских револуционара: *liberté, égalité, fraternité*. Либерална идеја код Сокола се засновала и на томе да њему може припадати свако без обзира на веру, класу, образовање и пол. Поред тога што се од будућих чланова⁸⁾ очекивало да буду морални и поштени грађани, постојала су два кључна услова које је требало испоштовати:

1. Словенско порекло
2. Пунолетство

Соколство је настало као покрет, али је временом прерасло у чврсту хијерархизовану организацију која је представљала „државу у малом“. Наиме, Соколи су се организовали у соколска друштва која су имала своја правила, структуру и чланство. Соколска друштва нису била само гимнастичка друштва. Она су била препознатљива по томе што имала соколску идеју: „Соколска идеја се састоји у тежњи да се целокупан наш народ телесно и морално васпита и да после свог политичког јединства постигне своје унутрашње, духовно јединство“.⁹⁾

Соколство се може сматрати између осталог и еманципаторским покретом, с обзиром да је скоро равноправно гледао на жене, које су готово под истоветним условима као мушкарци могле вежбати и учествовати на слетовима.¹⁰⁾ Ослобођење као цент-

7) Места где су соколи вежбали.

8) Сваки члан би се најпре примао привремено у соколско друштво на 3 месеца.

9) Михаило Градојевић, *О соколству*, Просветно културно одељење Соколске жупе у Београду, Београд, 1924, стр. 26.

10) Соколи су презентовали своје вештине на скуповима који су се звали слетови. Први такав слет је одржан 1912. године у Прагу, на коме су учествовали и српски соколи.

рална идеја у аксиолошком систему Сокола је било универзално, те је подразумевало не само ослобођење на националном нивоу, већ и еманципацију жена као равноправних чланова друштва. Поводом тога Никола Жутић бележи да је 1913. године у Србији било 465 женских чланова у соколском покрету,¹¹⁾ од којих су њих 18 биле предњакиње.¹²⁾

Соколство се није равномерно ширило код свих Словена. Зачето у Чешкој, соколство је брзо постало популарно у свим крајевима Аустроугарске монархије који су били настањени словенским живљем, попримајући специфичности поднебља у оквиру којег се развијало. Иако је панславенство била централна нит око које се градио вредносни систем соколства, оно је врло брзо био замењено новим, примамљивијим идејама. Тако се на пример, код Срба, Хрвата и Словенаца јавила идеја о ослобођењу и уједињењу Јужних Словена кроз парадигму југословенства, да би у даљем току еволуције соколство било инспирисано стварањем засебне националне државе за Хрвате и Србе.

Без обзира што су идеје варирале од национализма па све до панславенства, у основи соколства се увек налазила потреба за ослобођењем, па у крајњем и интеграцијом Словена: „Снажан телесно и духовно, наш народ има да ступи у заједницу са осталим словенским народима, а удружено словенство као Целина у Човенство“.¹³⁾

Соколство је неговало пет основних васпитних идеја:¹⁴⁾

1. Телесно васпитање
2. Морално васпитање
3. Словенски и национални дух
4. Демократско васпитање
5. Прогресивно васпитање

Већ из прве идеје о телесном васпитању можемо видети додирну тачку између античког и словенског доживљаја гимнастике. Наиме, Соколи су сматрали да гимнастичким вежбама тело постаје снажно и здраво, што је предиспонирајући фактор за јачање морала, а што је уједно и други водећи принцип: „Јер сваки од нас кад се телесно оснажи престаје бити кукавица“.¹⁵⁾

11) Никола Жутић, *Крајишки соколи*, Удружење Срба из Крајине и Хрватске, Српско културно друштво Зора, Београд, 1998, стр. 20.

12) Предњаци и предњакиње су били учитељи који су били задужени за социјализацију младих сокола.

13) Михаило Градојевић, *О соколству*, нав. дело, стр. 26.

14) Исто, стр. 27.

15) Исто.

Осим тога, Соколи су били жестоки противници свих порока, укључујући алкохолизам и пушење, јер су сматрали да контролисањем порока дисциплинују дух: „Соколи да би сачували тешким напорима стечену снагу, умерени су у јелу и пићу, у пушењу и другим телесни уживањима, а та умереност има као последицу јасност у мишљењу и снагу воље“.¹⁶⁾ Оваквим спартанским приступом животу, они су вежбали дух и тело за врхунски циљ, а то је било национално ослобођење. Инсистирање на умерености је старогрчки принцип у намери да се заштити заједница. Познато је да су антички Грци са презрењем гледали на претеривање (*akrai*) ма које врсте које нарушава хармонију, те је Аристотел с правом тврдио како је умереност (*mesotes*) гарант доброг живота у политичкој заједници.¹⁷⁾ „Оно што си вежбом стекао, моралом и умереношћу сачувај“,¹⁸⁾ тврдио је Мирослав Тирш.

Трећи принцип који наглашава неговање словенског и националног духа је консеквенца политичке ситуације у којој се наша једна група народа. Поробљени и „обездржављени“, словенски народи су чезнули за делићем слободе која је нестала пред налетом Аустријанаца и Мађара, потврђујући ону Шилерову мисао да се најлепши снови о слободи сањају у тамници.¹⁹⁾ У овом принципу се назире и солидарност која је била преко потребна за егзистенцију једног народа, те су Соколи делили и следеће савете: „Соколи штите интересе свога народа и на тај начин, што све куповине за себе и за кућу врше само код својих сународника“.²⁰⁾ Солидарност је подразумевала не само духовну и политичку, већ и економску димензију.

Вођено начелима Француске револуције, соколство је неговало демократски принцип (четврти принцип), који се заснивао на томе да су сви чланови добродошли уколико раде за „соколску ствар“. Принцип демократије се посебно види у томе што се чланови у соколским друштвима нису делили према положају, класи, звањима, партији и сл. али и по томе што су се сви међусобно ословљавали са „ти“²¹⁾ или „brate“.

16) Исто.

17) Према: Аристотел, *Никомахова етика*, Глобус, Загреб, 1988.

18) Михаило Градојевић, *О соколству*, нав. дело, стр. 32.

19) Према: Paul Kerry, *Friedrich Schiller: playwright, poet, philosopher, historian*, Peter Lang, Oxford, New York, 2007, стр. 12.

20) Михаило Градојевић, *О соколству*, нав. дело, стр. 52.

21) Изузетак су представљали само мушко-женски односи у којима би се мушкарци обраћали женама са „Ви“ и обратно. Према: Анте Брозовић, *Соколски зборник* (60 година хрватског соколства), Графички уметнички завод „Планета“, Београд, 1934, стр. 12-24.

Соколска идеја је била прогресивна (на шта указује и пети принцип) јер тежила напретку који је имплицирао „скидање око-ва“ и излазак из аустроугарског ропства. То ослобађање би било постепено, до тренутка када би се створили сви потребни услови за шире, војничко деловање. Управо због тога су аустроугарске власти у соколству виделе велику опасност која је директно угрожавала егзистенцију монархије и хегемонистички положај Аустријанаца и Мађара.²²⁾

2. СОКОЛСТВО КОД ЈУЖНИХ СЛОВЕНА

Захваљујући Мирославу Тиршу, соколство се као идеја веома брзо преноси и на остале словенске земље, те је већ 1863. године основан „Јужни сокол“ у Љубљани који је убрзо укинут аустројском одлуком 1867. године, да би се обновио 1868. године у форми „Љубљанског сокола“.²³⁾ Убрзо после Словенаца, и Хрвати су подржали идеју соколства 1874. године. У Далмацији су Срби вежбали у хрватским соколанама које су биле пројугословенски оријентисане. Јосип Смодлака је био главни идеолог југословенства у далматинским соколанама. Велики утицај на стварање хрватског соколства имале су немачке спортске организације које се на просторима Хрватске оснивају под називом *turnverein*. У почетку су Хрвати сарађивали са осталим Словенима, укључујући и Србе, који ће вежбати у хрватским соколанама све до 1905. године 14. маја када у Загребу настаје „Српски сокол“. Српско соколство у Аустроугарској представљало је „либералан национално-ослободилачки покрет који је тјеловежбом покривао свој прави циљ тј. ослобођење и уједињење свих српских земаља у једну цјелину“.²⁴⁾

Идеја о оснивању Сокола код Срба се родила први пут у Сремским Карловцима 1903. године на састанку Српске академске омладине. Родоначелници ове идеје били су др Лаза Поповић и Милан Теодоровић. Они су се залагали за уједињење свих соколских друштава на просторима Двојне монархије. Прво српско соколско друштво је основано 1904. у Карловцима под називом „Српски соко“.²⁵⁾

У Вуковару 1908. године (на празник Цвети), доноси се резолуција која ће прогласити јединственост српских сокола:

22) Више о томе видети у: Никола Жутић, *Крајишки соколи*, нав. дело, стр. 5-6.

23) Исто, стр. 6.

24) Исто.

25) Исто.

„Српско соколство служи својим просвјетним и гимнастичким радом интересима целокупног српског народа. Српско соколство је по духу, уређењу, раду и значењу битно обиљежено културом српског народа (...) Српски соколи прихватиће само ону номенклатуру и терминологију за гимнастику, пригрлити ће само онај систем, чуват ће и његоват ће само оне вјежбе које буду српске, сасвим српске“.²⁶⁾ Овде се примећује изразита национална димензија у идеологији српских сокола. Иако је соколство било као идеја преодминантно словенског карактера, српски соколи су у овом покрету осим јужнословенског видели и српски национални интерес.

Први свесоколски састанак је одржан 7. новембра 1910. године у Београду на коме се донела одлука о уједињењу свих српских сокола који делују у границама Србије, као и ван ње. Тада настаје организација „Уједињено српско соколство“ која је инволвирала следећа соколска удружења:²⁷⁾ Савез соколских друштава „Душан Силни“ из Београда, Жупа „Крајишка“ из Загреба, Жупа „Фрушкогорска“ из Сремских Карловаца, Жупа „Босанско-херцеговачка“ из Сарајева, Српска соколска жупа за приморје (Херцег Нови-Дубровник–Кинин), Соколска друштва из Угарске (Барања, Бачка и Банат) и чак Српско соколско друштво из Америке из Чикага.²⁸⁾ Према подацима Николе Жутића, Уједињено српско соколство је 1913. године имало скоро 8.000 чланова, 122 друштава и преко 3000 гимнастичара,²⁹⁾ што сведочи о његовој популарности.

Потреба Јужних Словена за ослобађањем се посебно интензивирала након анексије Босне и Херцеговине, што ће резултирати стварањем великог броја омладинских патриотских организација и друштава. Српски омладинци у Босни и Херцеговини су често били у исто време чланови или вође организација које су биле национално оријентисане. Ово се односило не само на Србе, већ и на Хрвате и босанске муслимане. Тако се према тврђењу Војислава Богичевића дешавало да су чланови Младе Босне у исто време били чланови Сокола, али и тајног удружења средњошколаца „Слобода“.³⁰⁾

26) Исто, стр. 10, цитирано према: *Соколски велеиздајнички процес 1915-1916.*, Загреб, 1927, стр. 15.

27) Према: Никола Жутић, *Крајишки соколи*, нав. дело, стр. 19.

28) Интересантан податак је да је Михаило Пупин био почасни старешина српске соколске жупе у Америци. Према: Небојша Рашо, *Српски соко: прилози за историју соколства*, Српски соко, Херцег Нови, 2011, стр. 7.

29) Никола Жутић, *Крајишки соколи*, нав. дело, стр. 20.

30) Војислав Богичевић, *Сарајевски атентат: писма и саопштења*, Свијетлост, Сарајево, 1965, стр. 77.

Идеја о националном ослобођењу и уједињењу је код српских сокола кореспондирала са идејом витештва, што се види из „Соколског гласника“: „Историја нашег соколства врло је кратка и даде се изрећи у пар речи: у нас се соколује још од Косова. Откад је силни освајач притиснуо свако парче српске земље, од тада је сваки Србин узео на се крст свој и постао Соко и витез...“.³¹⁾

Код јужнословенских сокола су се наизменично смењивале идеје национализма и југословенства. Па ипак, основне компоненте соколства које је Тирш успоставио још 1862. године, а које су се касније пренеле и на Јужне Словене су:³²⁾

1. Родољубље и национализам
2. Хармонија између душе и тела
3. Здравствена вредност спорта.

Развој соколства код Јужних Словена се може поделити у три фазе:

1. Од краја 19. века до Првог светског рата. У овој фази соколство доживљава велику популарност код Срба, Хрвата и Словенаца. Многе соколане су форсирале југословенство кроз заједничку теловежбу ова три народа. Период од 1908. године (када долази до анексионе кризе), па све до почетка Првог светског рата, биће обележен прогоном соколских друштава која су деловала на просторима Аустроугарске монархије због „велеиздаје“.

2. Између два рата. Период између два светска рата је у неку руку време благостања за јужнословенско соколство. Међутим, после свршетка Првог светског рата званична идеологија у неким соколским друштвима нагло почиње да се мења. Након победе фашизма у Италији 1922. одређени делови католичког клера се организују са циљем политичког деловања. Таква ситуација је посебно била изражена у Хрватској у којој се забрањују соколске организације (јер су у основи осим хрватског имале и свесловенско ослобођење), и замењују новим (сличним) облицима удруживања који су носили назив „Орлови“.³³⁾

31) *Соколски гласник*, Београд, бр. 7-8, 1911. цитирано према: Никола Жутић, *Крајишки соколи*, нав. дело, стр. 20.

32) Види: Хрвоје Мачановић, *Спорт – Соколство*, Југословенска штампа, Загреб, 1933, стр. 30.

33) Према мишљењу Жутића, католичка црква је покренула организацију Орлова због сузбијања антиклерикалне и либералне идеологије коју су заступали Соколи. Хрватски клерикални кругови су били против идеологије соколства јер је она најнепосредније представљала симбол југословенске идеје. Након забране Орлова ће настати Крижари

3. После Другог светског рата. По завршетку Другог светског рата у Југославији је уништен соколски покрет као облик исувише конзервативног „буржоаског удружења“, а његово место уз конфискацију његове целокупне имовине је наследило спортско друштво „Партизан“.³⁴⁾

3. ВЕЗА ИЗМЕЂУ СОКОЛА И МЛАДЕ БОСНЕ

Директна веза између Сокола и Младе Босне готово да уопште није изучавана у нас, уколико изузмемо брошуру на двадесетак страница коју је написао Душан Богуновић 1925. године под називом „Српско сокољство и Сарајевски атентат“.³⁵⁾ У овој брошури Богуновић јасно указује да су поједини припадници соколског покрета попут Михаила Јовановића, Вељка Чубриловића и Данила Илића били директно инволвиран у Сарајевски атентат. То наравно не значи да је цео соколски покрет стајао иза атентата, исто као што се не може тврдити ни да су сви симпатизери Младе Босне знали шта ће се догодити 28. јуна 1914. године у Сарајеву. Оно што ћемо покушати да докажемо у овом истраживању јесте да су Млада Босна и Соколи имали исти циљ и сличну идеологију, да су им се методи разликовали, као и то да су многи чланови Младе Босне у исто време били Соколи.³⁶⁾

Крајем 19. и почетком 20. века Босна и Херцеговина је била обесправљена и девестирана земља по којој су се наизменично смењивале „освајачке чизме“. Окрутност турске империје убрзо је замењена новим, напреднијим али не и хуманијим господаром – Аустроугарском монархијом. У том заосталом европском вилајету који је био потцењен од свих великих сила, једину светлу тачку представљали су омладинци. Тај „босански цвет младости“ који је имао мултинационалну димензију је поседовао истанчан осећај за правду. Видевши патње својих сународника, омладинци Босне и Херцеговине су смело почели са херојским активизмом,

у Хрватској, као прави идеолошки антипод Соколима. Према: Никола Жутић, *Крајишки соколи*, нав. дело, стр. 83

34) Исто, стр. 118.

35) Видети: Душан Богуновић, *Српско сокољство и Сарајевски атентат*, Хрватски штампарски завод, Загреб, 1925.

36) Главни учесници у Сарајевском атентату (Гаврило Принцип, Трифко Грабеж, Васа и Вељко Чубриловић и Мишко Јовановић) као и њихови сарадници (Стеван Ботић и Божићар Томић) били су чланови „Српског Сокола“ из Тузле. Према: Никола Жутић, *Крајишки соколи*, нав. дело, стр. 23.

стварајући многобројне (пре свега тајне) ђачке организације, покрете и удружења, која су имала само један циљ – ослобођење и уједињење њених поробљених народа.

На таквим основама су створене организације „Слобода“, „Југославија“, „Препород“, „Српска народна омладина“, „Побратимство“, итд. Осим стриктно ђачких организација, у Босни су деловала и соколска друштва која су имала чврсту структуру, програм и чланство и која су представљала значајни фактор у борби за национално ослобођење, а потом и уједињење Јужних Словена. Босна и Херцеговина је почетком 20. века представљала колаж различитих организација чије су идеје вариране од националног ослобођења до југословенства. Према Богуновићу, у Босни смо у то време могли издвојити две врсте таквих организација: национално-културне и револуционарне: „У редове установа које буне и траже акцију спадају соколска друштва и покрет националне омладине познат под именом Млада Босна“.³⁷⁾

Када је реч о Младој Босни, треба нагласити да се о њој не може говорити као о организацији, из простог разлога што је Млада Босна била заснована на постојању разних кружока који су били хетерогеног карактера у сваком смислу речи. Заправо, Млада Босна се може оквалификовати као врста покрета или још боље као „стање свести“ које је било присутно међу народима у БиХ. У данашње време се јављају покушаји историјске ревизије по којој се сва кривица за избијање Првог светског рата сваљује на Србију, док се Младој Босни неосновано приписује епитет терористичке организације. По Драгану Симеуновићу „Млада Босна не само да није била терористичка организација, него није била организација уопште“.³⁸⁾ Он наводи да је Сарајевски атентат извела група завереника, а не терориста, и да није сваки атентат терористички акт. Симеуновић сматра да се о Младој Босни може говорити као о једној „далеко више литерарној него политичко-акционој појави, као о својеврсном културном покрету који су сачињавале групе књижевника и њихових поклоника окупљених око ретких часописа и публикација“.³⁹⁾ Младобосанци су имали различите идејне узоре почевши од Владимира Гађиновића и Ди-

37) Душан Богуновић, *Српско соколство и Сарајевски атентат*, нав. дело, стр. 11.

38) Драган Симеуновић, „Гаврило Принцип – херој или терориста?“ у зборнику: *Сто година од почетка Првог светског рата – историјске и правне студије* (приредили: Јован Ћирић, Мирослав Ђорђевић), Институт за упоредно право, Интермекс, Завод за уџбенике, Београд, 2014, стр. 255.

39) Исто, стр. 255.

митрија Митриновића, док је неоспорно најјачи утицај на развој аксиолошког система Младе Босне имао култ Богдана Жерајића.⁴⁰⁾

Проучавајући наведене изворе података у овом раду, дошли смо до неколико поузданих доказа да су одређени чланови Младе Босне (пре свега мислимо на оне који су учествовали у Сарајевском атентату) у исто време били припадници Сокола, а појединци попут Мишка Јовановића и Вељка Чубриловића су чак били и соколски предњаци. На развој соколске мисли код ове двојице је посебно значајну улогу одиграо Стево Жакула, „апостол босанског соколства“.⁴¹⁾ Према Богуновићу, соколство се чак може сматрати интелектуалним зачетником Сарајевског атентата али ми сматрамо да је ова тврдња пренаглашена. Очигледна је веза између Младе Босне и соколства, коју Богуновић види у следећем: „Михаило Јовановић и Вељко Чубриловић су добили извјесну задаћу и извршили је, јер су сматрали да је то њихова соколска и народна дужност, а у томе је настала веза између соколства и Сарајевског атентата“.⁴²⁾

Соколи су ширили свој утицај широм Босне и Херцеговине. У Тузли је значајну улогу у развоју соколског покрета имао Жакула који је Михајла Јовановића приближио соколској идеји.⁴³⁾ Према Богуновићу, Српски соко у Тузли је за Босну био исто што и „Српски соко у Сремским Карловцима за цијело српско соколство“.⁴⁴⁾ Након Тузле соколство се шири у Зворнику, Грачаници, Бијељини, Брчком и другим градовима, са намером оснивања Посавске соколске жупе.⁴⁵⁾

Аустроугарска је започела жесток обрачун са Соколима 1908. године у време Анексионе кризе, да би Оскар Поћорек 1913. године у периоду Скадарске кризе забранио рад свих српских соколских друштава. Поћорек је забранио рад Сокола из босанске жупе, уз образложење да се налазе у завереничкој спрези са српским соколским друштвом „Душан Силни“.⁴⁶⁾

40) Гаврило Принцип се, на пример, надахњивао идејама Кропоткина, Чернишевског, Ничеа, Диме старијег и Валтера Скота. Волео је и поезију Владислава Петковића Диса. Према: Драган Симеуновић, „Гаврило Принцип – херој или терориста?“, нав. дело, стр. 250.

41) Душан Богуновић, *Српско соколство и Сарајевски атентат*, нав. дело, стр. 17.

42) Исто, стр. 19.

43) Исто, стр. 20.

44) Исто.

45) Исто.

46) Никола Жутић, *Крајишки соколи*, нав. дело, стр. 22.

Адвокат учесника у Сарајевском атентату Рудолф Цистлер (*Rudolf Zistler*), на суђењу је такође указивао на сарадњу соколских друштава и Младе Босне: „Данас је утврђено да су атентатори припадали покрету Млада Босна која је стајала у вези са организацијом Уједињење или смрт, Националном одбраном, соколским друштвима и другим национално револуционарним организацијама“.⁴⁷⁾ Осим њега и Јусуф Печенковић (наставник у Грађанској школи) у писму упућеном Богићевићу је тврдио да су се ђаци у средњој школи организовали у тајне српске организације, укључујући и Српског сокола, у коме је главну улогу имао Данило Илић.⁴⁸⁾

Радивој Ђурановић у писму Богићевићу такође тврди да је имао задатак да за интересе српске омладине и тајних организација „револуционише“ осталу младеж у Босни: „(..) Тај сам рад развио међу Соколима и ђачком омладином“⁴⁹⁾, потврђује Ђурановић. Он истиче како је од омладине најпре регрутовао соколе попут Данила Пантића, али и обичне грађане и ђаке.

Постоје индиције да је и Недељко Чабриновић био члан соколског друштва, што се види из његовог писма, које из Трста пише Бори Јевтићу: „Опет сам се уписао у Соко словенски и почео купати у мору, шат ми штогод буде боље“.⁵⁰⁾ У писму Мишка Јовановића (писано 18. октобра у Тузли 1912.) се примећује да Соколи учествују у Балканским ратовима: „Наша браћа Соколи у Србији покренули су нарочиту линију и отишли, да у случају приложе и живот на олтару слободе“.⁵¹⁾ У наставку писма Јовановић тражи материјалну помоћ у Балканским ратовима и инсистира да се сазове соколски збор.

Након атентата над Францем Фердинандом, многобројне установе у БиХ су изјавиле саучешће Аустроугарској. Међу њима је био и босански Сокол. То је урадио Мишко Јовановић у име Сокола, на чијем челу се тада налазио.⁵²⁾

Колико је соколство било важно босанским омладинцима, види се по изјави Иве Крањчевића за време суђења да је био је огорчен на аустроугарске власти, јер су они забранили слет Со-

47) Војислав Богићевић, *Сарајевски атентат: писма и саопштења*, нав. дело, стр. 156.

48) Исто, стр. 45.

49) Исто, стр. 71.

50) Божо Черовић, *Босански омладинци и Сарајевски атентат*, Трговачка штампарија, Сарајево, 1930, стр. 106.

51) Исто, стр. 155.

52) Може се претпоставити да је то учињено како би се закамуфлирало учествовање Мишка Јовановића у атентату.

кола у Аустрији.⁵³⁾ Прогон соколских друштава у БиХ је почео одмах након Сарајевског атентата. Тада су били ухапшени сви припадници соколског покрета код којих је пронађе тзв. „Крагујевачки извештај“.⁵⁴⁾ Током 1914. године Аустроугарске власти започињу процес против српских соколских друштава из БиХ због „велеиздаје“. У овом тзв. велеиздајничком процесу је процесуирано 156 Срба, од чега је било 30 „Сокола“.⁵⁵⁾ Сва соколска друштва на овим просторима су била под надзором полиције. Циљ бањалучког „велеиздајничког“ процеса било је доказивање да је Србија да уз помоћ соколских друштава и националистичких друштава „Народна одбрана“, „Побратим“ и „Посвјета“ тежила отцепљењу БиХ. Коначан биланс бањалучког процеса: 81 Србин је кажњен затвором, 16 је добило смртну казну.⁵⁶⁾

У Загребу је велеиздајнички процес против Сокола вођен током 1915-1916. године. Лаза Поповић као оснивач првог српског соколског друштва у Сремским Карловцима је, према аустроугарској оптужници, дао подстрек и осталим Соколима у Србији, да се у оквиру националистичке пропаганде уједине и делују на подривању Аустроугарске монархије, припремајући се за рат са њом. Осуђен је на 14 месеци тешке тамнице. Осим њега су оптужени и осуђени и Милан Метикош на 10 месеци затвора и Срђан Будисављевић на 8 месеци затвора.⁵⁷⁾

Након Сарајевског атентата 1914. године, рад Сокола у Хрватској, Славонији и Срему је такође забрањен, уз образложење да су соколска друштва део народне српске војске која се базира на великосрпској идеологији са иредентистичким циљевима.⁵⁸⁾

4. ЗАКЉУЧАК

На основу свега приложеног може се констатовати како је постојала веза између појединих припадника Младе Босне и Сокола. Наравно, овде се не може говорити о вези између њиховог

53) Војислав Богичевић, *Сарајевски атентат – стенограм главне расправе против Гаврила Принципа и другова*, Државни архив БиХ, Сарајево, 1954, стр. 186.

54) Реч је о извештају из 1913. године у коме се налази чувени говор једног од соколских старешина М. Ковачевића.

55) Никола Жутић, *Крајишки соколи*, нав. дело, стр. 23.

56) Исто.

57) Оптужница државног одвјетништва у Загребу бр. I 2129/66- 1914, цитирано према: *Соколски велеиздајнички процес 1915-1916*, Загреб 1927.

58) Према: Анте Брозовић, *Соколски зборник* (60 година хрватског соколства), нав. дело, стр. 148.

целокупног чланства, већ само о истакнутим појединцима. Осим тога, циљеви су им били идентични, а то је ослобођење Јужних Словена и њихово национално уједињење. Упркос њиховој великој сличности у погледу циљева, идеја и идеологија, могу се издвојити и значајне разлике:

1. Методи деловања Младе Босне (поготово њених чланова који су учествовали у Сарајевском атентату) су били много виолентнији од соколских метода.

2. Док Млада Босна представља лабаво организован покрет или пак „стање свести“, Соколи⁵⁹⁾ су били подељени у чврсте организације које су имале одређена правила, званично чланство и хијерархију.

3. Соколи су се залагали за панславенство, па тек онда за национално уједињење, док је код Младе Босне била присутна ужа идеја која је варирала између југословенства и српства.

4. Соколство се јављало код већине словенских народа, а идеја Младе Босне је била присутна на ужем географском простору.

5. Соколство је био покрет који је имао политичку димензију закамуфлирану кроз идеју спорта и теловежбе. Млада Босна је представљала друштвенополитички феномен који није имао посебних додирних тачака са спортом.

6. Чланови Сокола су били искључиво пунолетни грађани, док су припадници Младе Босне били махом средњошколци, међу којима је било и малолетника. Неки од учесника, попут Васе Чубриловића, били су стари тек 16 година.

На крају се може констатовати да су и припадници Младе Босне и Сокола, сваки на свој начин, представљали значајне политичке факторе који су допринели дезинтеграцији Аустроугарске монархије, што је за последицу имало између осталог и ослобођење поробљених народа.⁶⁰⁾ Пожртвованост, идеализам, зрелост и храброст које су и једни и други показали у својим настојањима да очувају национални дух и освоје украдено парче слободе од суровог и много јачег завојевача се не само данас, него вазда, могу сматрати херкуловским подухватом вредним сваке пажње и дивљења.

59) И о соколима се може полемисати као о врсти покрета (панславенског) који се касније развио у чврсто конципирана друштва, тј. организације.

60) Више о утицају Сарајевског атентата на настанак Првог светског рата видети у: Ратко Парежанин, *Гаврило Принцип у Београду: Млада Босна и Први светски рат*, *Catena mundi*, Београд, 2014.

ЛИТЕРАТУРА

- Аристотел, *Никомахова етика*, Глобус, Загреб, 1988.
- Богићевић Војислав, *Сарајевски атентат: писма и саопштења*, Свијетлост, Сарајево, 1965.
- Богићевић Војислав, *Сарајевски атентат – стенограм главне расправе против Гаврила Принципа и другова*, Државни архив БиХ, Сарајево, 1954.
- Богуновић Душан, *Српско соколство и Сарајевски атентат*, Хрватски штампарски завод, Загреб, 1925.
- Брозовић Анте, *Соколски зборник* (60 година хрватског соколства), Графички уметнички завод „Планета“, Београд, 1934.
- Градојевић Михаило, *О соколству*, Просветно културно одељење Соколске жупе у Београду, Београд, 1924.
- Жутић Никола, *Крајишки соколи*, Удружење Срба из Крајине и Хрватске, Српско културно друштво Зора, Београд, 1998.
- Жутић Никола, *Соколи*, Angrotrade, Београд, 1991.
- Мацановић Хрвоје, *Спорт – Соколство*, Југословенска штампа, Загреб, 1933.
- Парежанин Ратко, *Гаврило Принцип у Београду: Млада Босна и Први светски рат*, Catena mundi, Београд, 2014.
- Рашо Небојша, *Српски соко: прилози за историју соколства*, Српски соко, Херцег Нови, 2011.
- Симеуновић Драган, „Гаврило Принцип – херој или терориста?“, у зборнику: *Сто година од почетка Првог светског рата – историјске и правне студије* (приредили: Јован Ђирић, Мирослав Ђорђевић), Институт за упоредно право, Интермекс, Завод за уџбенике, Београд, 2014.
- Соколски велеиздајнички процес 1915-1916*, Загреб 1927.
- Черовић Божо, *Босански омладинци и Сарајевски атентат*, Трговачка штампарија, Сарајево, 1930.
- Austro-Magyar Judicial Crime: Persecutions of the Yugoslavs, (political trials 1908-1916)*, The Yugoslav Committee in North America, Chicago, 1916.
- Hegel Georg Wilhelm Friedrich, *Filozofija povijesti*, Zagreb, Naprijed, 1996.
- Kerry Paul, *Friedrich Schiller: playwright, poet, philosopher, historian*, Peter Lang, Oxford, New York, 2007.
- Lampe John, Mazower Mark, *Ideologies and national identities: the case of twentieth-century Southeastern Europe*, Central European Univ. Press, Budapest, 2004.

Marija Djoric

THE “SOCOL MOVEMENT” AND YOUNG BOSNIA

Resume

This paper examines the correlation that might have existed between the members of Young Bosnia and members of the Socol

movement, primarily in the context of execution of the assassination of Archduke Franz Ferdinand of Austria in Sarajevo. With references to archives and adequate historical material, the author came to a conclusion that many members of Young Bosnia were at the same time members of the Socol movement, and some of them, among which were Mihailo Jovanovic, Veljko Cubrilovic and Danilo Ilic, were even directly involved in the Sarajevo assassination. The author had in mind that it is necessary to make a discrepancy between Socol movement, as a typical sports gymnasium organization (and movement) which had the ideas of pan-Slavism and secret military organizing in the background, and the Young Bosnia, which in its basis could not be qualified neither as an organization nor a movement, but represented a collection of various heterogeneous circles. The ideas and goals of both Young Bosnia and Socol movement coincided to a great extent, but there are some distinctions which differentiate them, such as acting methods, the way of organizing, structure and the relation towards the ways for Slavic unification.

Keywords: Young Bosnia, Socols, the Socol movement, Sarajevo assassination, sports, World War I, national identity

* Овај рад је примљен 16.05.2016. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 30.11.2016. године.